

*Nek se do mene hipostaza Svjetla probije
ona koja diže tijelo u levitacije.
Neka srž duha svjetlo popije:
ja mrzim niktalopije,
ja sam putnik između više spornih zemalja,
za trans i transformacije.*

(Tin Ujević, Mekoća perina)

Razumljivo, niti upotreba stilografskih sredstava, ne samo u području kategorije imenica nego niti u ostalim jezičnim kategorijama, ne može biti jedini nosilac umjetničke ili neke druge vrijednosti teksta, kao što niti analiza stilografskih sredstava ne može biti završna analiza za presudu o tom tekstu. Jer svaki tekst, pa i najobičnija novinska bilješka djeluje i sredstvima koja nisu samo jezična.

Ostaje, međutim, drugi posao. Trebalo bi poći, i u hrvatskosrpskom jeziku, od jezične kategorije do kategorije, i opisati njihove stilografske mogućnosti — onako kako su se te mogućnosti dosada ostvarile u jeziku. Time bismo dobili, najmanje, nacrt stilografske gramatike hrvatskosrpskoga jezika, djelo kakvo još ne postoji u našoj nauci o jeziku, ali djelo koje nam je svima neophodno potrebno. Takva gramatika koja bi utvrdila moguće i stalne stilografske kategorije u hrvatskosrpskom jeziku, a ujedno opisala i ilustrirala jednokratne i individualne stilografske zahvate, kako su se oni dosada javili u našem jeziku, i u pisaca pojedinaca i u pisaca zajednički, pisaca pojedinih epoha, našoj nauci o jeziku ne bi koristila samo neposredno: preko nje bismo dobili važne odgovore: kakva je stilografska struktura hrvatskosrpskoga jezika, koje su pojave učestale i na kojim mjestima stilografski razvitak nije otpočeo. Napokon, takva gramatika bila bi temeljni oslonac za proučavanje i tumačenje svih stilskih pojava i vrijednosti što su se dosada javile u djelima hrvatske i srpske književnosti, bilo za jezičnu bilo za estetsku analizu i valorizaciju.

IMENOVANJE BEZIMENIH ULICA

Petar Šimunović

Prema obavijesti Vjesnika od 20. kolovoza ove godine pripremaju se prijedlozi za komisiju koja će ove jeseni dati imena svim bezimenim ulicama u Zagrebu. Budući da je određivanje pravilnog oblika naziva i njegove primjenljivosti u jeziku u prvom redu jezični problem, želimo ovom prilikom upozoriti na neka osnovna načela koja bi trebalo razmotriti pri davanju imena ulicama i trgovima, koji se snažnom izgradnjom sve brže uključuju u novi Zagreb.

Proučavanjem geografskih naziva i njihova funkcioniranja u jeziku bavi se toponomastika, jedna od najmlađih grana lingvistike. Utvrđivanje porijekla

i lingvističke povijesti toponima pruža često dragocjenu građu za kulturnu i privrednu povijest kraja. Tako je i sa Zagrebom.¹

Unatoč arheološkim potvrđama o prastarim naseobinama u ovom kraju, dosadašnja toponomastička istraživanja nisu dala značajnije rezultate, i s pravom se pretpostavlja da su Slaveni na ovom dijelu nadslojili prorijeđeno stanovništvo, koje su ubrzo slavizirali. Nazivi za dijelove današnjeg grada mlađeg su postanja i nastali su širenjem srednjovjekovnog Zagreba iz zidina Gradeca i Kaptola, uključujući u sebe prostrani pojas prema Savi (sela: Trnje, Horvate, Predgrad) i obronke Zagrebačke gore, na kojima su bila imanja tadašnje gradske aristokracije sa gospodarskim zgradama (Nova Ves, Cmrok, Tuškanac, Prekrižje itd.). Stariji sloj te toponomastike odnosi se na konfiguraciju i sastav tla (*Dolac, Brdo, Rebro, Klanac, Klanjčić, Potok, Vidikovac, Vinovrh, Peščenica, Goljak, Kamenjak* itd.²), ili na floru tadašnjih izvangradskih površina (*Dubrava, Gvozd, Trnje, Vrbovec, Vrbik, Hrastik, Borongaj, Zelengaj, Cmrok, Bukovac* itd.). Mlađi toponomastički sloj prezentira nam izgled starih ulica (*Duga ulica, Strma ulica, Kamenita ulica, Visoka ulica* itd.), posjede aristokracije (*Laščina, Nova Ves, Naselak . . .*), crkvenih redova (*Opatička ulica, Jezuitski trg, Kapucinska ulica, Opatovina*) ili nas upozoravaju na etnički i socijalni karakter naseobina (*Vlaška ulica, Radnički dol*).³ Prilično su brojni toponimi koji se odnose na privredni razvitak grada (*Mlinovi, Kožarska ulica, Sajmište, Pivarska ulica, Vinogradska ulica, Žitnjak*) i na kulturne spomenike (*Kazališna ulica, Dvoranski prečac, Vijećnička ulica, Dverce* itd.).

Mnogi od tih i takvih naziva s nepravom su zamijenjeni.

Tako je nestao naziv starog Gradeca, jezgre današnjeg Zagreba, koji je tek od prošlog stoljeća zamijenjen Gričem. Ipak je Gradec ostavio trag u nazivu Gračani, nekadašnjoj kmetskoj naseobini Gradeca. Više ne postoji Predgrad, naziv koji se odnosio na selo u južnom Zagrebu, ali je i on ostavio spomen u nazivu Selske ceste, koja je nekada povezivala to selo s Ilicom. Horvaćanska cesta predstavlja također toponomastički reliktni nekadašnjeg naselja Horvati, dok je Potok, preživjevši samo nekoliko desetljeća objekt na koji se odnosio, zamijenjen Tkalčićevom ulicom. Sličnu sudbinu doživjeli su i neki drugi nazivi, koji su bili zamijenjeni, ili nepotrebno štokavizirani.⁴ Takvi nazivi trebalo je

¹ O nazivu Zagreb pisali su: A. Musić, *Kako je postao oblik »Agram«?*, Nastavni vjesnik, Zagreb, 1901, str. 507; P. Skok, *Toponomastički prilozi, Zagreb*, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, Ljubljana, 1928, sv. VIII, str. 1—20; A. Mayer, *Ime »Zagreb«*, Hrvatski jezik, I, Zagreb, 1938, str. 55—57.

² Neki od spomenutih naziva uzeti su iz monografije Lelje Dobronić, *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, izdanje Muzeja grada Zagreba, II, Zagreb, 1959.

³ Bilo bi vrlo zanimljivo istražiti koliki je postotak naziva stranog porijekla našlo svoj odraz u toponomastici Zagreba kao npr. *Ferenčica, Markuševac* od mađarskih antroponima Ferenc, Markus, *Kajzerica* od njemačkog antroponima Keiser, *Sigečica* od mađ. sciget 'otok' itd.

⁴ »Težnja za očuvanjem prošlosti može u takvu slučaju biti jača od normā književnog jezika. Za to se dakako traži i mnogo pijeteta i mnogo odmjerenosti« (Lj. Jonke uz dopis *Zlatarićeva ulica ili Zlatarića ulica*, Jezik, V, 31—32).

da postanu i ostanu okamine, koje — zaustavivši vrijeme — postaju povijest i podsjetnik kasnijim naraštajima. Naziv Krvavi most, na primjer, predstavlja takav odbljesak povijesti, iako je most kasnije zamijenjen ulicom.

Promjena geografskog miljea ne bi smjela utjecati na promjenu naziva.

O čestom smjenjivanju naziva ulica raspravljalo se i na Trećem onomastičkom kongresu u Bruxellesu 1949. godine, gdje je istaknuto da su takvi nazivi dokumenti vremena i povijesni spomenici. »Oni bi prema tome spadali pod zakon o zaštiti spomenika.«

*

Sematičke kategorije toponima koji postoje u »starom« Zagrebu javljaju se i u novim gradskim površinama.⁵ Njihova jezična struktura, međutim, neće biti uvijek pogodna za upotrebljivost takvih naziva u svakodnevnom saobraćaju. Uzmimo, na primjer, nazive *Pod zidom* i *Nad lipom*, kako se zovu dvije stare zagrebačke ulice. Toponimi imaju bez sumnje povijesno značenje za mjesto koje označuju, ali je njihova struktura (prijedlog + imenica u padežu) inertna za funkciju koju kao toponimi vrše. Pokušamo li tim nazivima odgovoriti na pitanja *odakle dolaziš, kamo ideš, gdje stanuješ* i sl., vidjet ćemo kako nas stavljaju pred težak problem, ako želimo da informacija — onima koji prvi put čuju te nazive ili im ne znaju semantičku pozadinu — bude kratka, a obavijest potpuna. Dodatne obavijesti najčešće su nepotrebne u nazivima ulica i trgova: *u Županovoj*: u Ulici Franje Župana, *do Beogradske*: do Beogradske ulice, *na Zrinjevcu*: na Zrinjskom trgu itd.

Struktura naziva i njegova primjenljivost u praksi traže svestranu analizu stručnjaka. Za to su u prvom redu pozvani urbanisti, koji mogu dati korisne sugestije o privrednom, kulturnom i saobraćajnom značenju buduće gradske četvrti i ulica u njoj, i lingvisti, koji će — adekvatno tome — izabrati najpogodniji oblik naziva, pri čemu će već ustaljena praksa sugerirati korisna rješenja.⁶

Iskustvo pokazuje da su višičlane toponomastičke sintagme nefunkcionalne i da ih jezična praksa preinačuje po zakonu ekonomičnosti u jeziku: Trg Vladimira Iljiča Lenjina > Lenjinov trg, Trg braće Radića > Radićev trg, Kvaternikov trg > Kvaternjak itd. Lingvist mora voditi računa o tome da službeni oblik takva naziva može bez teškoća dobiti praktičniji oblik, a da se ne izne-

⁵ Čini se da se s mnogo više obazrivosti postupalo prema naslijeđenim nazivima u novom Zagrebu. Ti sačuvani nazivi konzervirali su u sebi povijesni i geografski kolorit sada izmijenjena pejsaža.

⁶ Dosadašnja suradnja jezičnih stručnjaka, čini se, nije bila velika. O tome nam svjedoče mnoge jezične nagrde u nazivima sadašnjih ulica. Nedavno se ponovio takav slučaj i s nazivom najmladeg trga u Zagrebu koji je posvećen uspomeni Johna F. Kennedyja. Tom je prigodom bila priređena svečanost na trgu ispod table na kojoj je nepravilno ispisan genitivni oblik prezimena (KENNEDY-a mj. KENNEDYJA). No to je samo slika našeg jezičnog nemara, nepoznavanja ili nepoštivanja pravopisnih pravila. Takve greške ipak ne dovode u pitanje pravilno funkcioniranje naziva.

vjeri unutrašnji sadržaj naziva. Primjer nepoštivanja tih jezičnih zahtjeva vidimo u nazivu *Trga žrtava fašizma*, vrlo prometnog raskršća s nekoliko kulturnih i privrednih institucija. Ta po sadržaju teška i po obliku inertna toponomastička sintagma izložena je danomice ovim trojakim devijacijama: Trg žrtava, Trg fašizma i Džamija. Dok je u prvom nazivu okrnjeno značenje, posljednje dvije izopake, koje se često čuju u tramvaju, po sadržaju su upravo suprotne vremenu i značenju naziva čijoj je uspomeni posvećen trg. Komunikativnost, međutim, u takvoj prilici nije narušena. Zbog toga se pri imenovanju značajnijih ulica mora paziti da oblik naziva bude što kraći i njegova upotrebljivost višestruka, ako ne želimo da naziv ne doživi devijacije, koje u prvom redu idu na štetu sadržaja, a najčešće ne ometaju identifikaciju mjesta na koje se naziv odnosi.

Sadržaj je u nazivima podređen zahtjevu obavijesti koju nazivi vrše.

Za razliku od drugih klasa leksika sadržaj toponima nije strogo zavisao od konteksta. S vremenom takav toponim, izgubivši vezu s motivom koji ga je uvjetovao, postaje nejasan i ponaša se kao jezična olupina izložena razornom djelovanju pučke etimologije, kontaminacije i homonimijskih sukoba, koji ga izobličuje do potpune neprepoznatljivosti. Neprikladnim oblikom (duge sintagme, inertne rekcije, mnogoznačnost naziva, homonimijske kolizije itd.) možemo samo ubrzati izopake u novim nazivima.

Dobra je praksa da se pojedini gradski dijelovi označuju posebnim kategorijama naziva iz naše nacionalne i kulturne povijesti, ili iz geografskog nazivlja (gradova, otoka, planina, rijeka) čime se postiže bolja orijentacija i olakšava saobraćaj. Ali i u tome treba biti dosljedan i nastojati da svaki naziv po sadržaju dođe u odgovarajući kontekst, a oblikom mu treba odrediti pravilnu, laku i mnogostruku upotrebljivost u jeziku. Potrebno je zbog toga analizirati primjenljivost naziva koji se odnose na veće komplekse i značajnija čvorišta novih gradskih površina i nastojati da se od njih mogu izvoditi pridjevi koji mogu poslužiti za stvaranje novih naziva ulica (usp. *Šestinski dol*: Šestine, *Rudeška ulica*: Rudeš, *Bukovačka cesta*: Bukovac, *Borongajski lug*: Borongaj, *Goljački odvojak*: Goljak), kulturnih, trgovačkih i ugostiteljskih objekata u tom kraju (npr. *Trnjanski magazin*, *maksimirski stadion*, *Kaptolska klet* itd.). Jezični stručnjak vodit će računa i o tome da se od takvih naziva mogu izvoditi etnici koji pored svoje osnovne namjene da označe stanovnike grada (Zagrepcanin) ili gradske četvrti (Gričanin, Trnjanin) mogu korisno poslužiti kao nazivi poduzeća, trgovina ili proizvoda toga kraja: *Borongajka*, *Žitnjanka*, *Gričanka* itd. Takvu službu etnici već poodavna vrše: *Jadranka* 'brod', *Dalmatinka* 'tvornica', *Primorka* 'cigareta'. A tako je i u Zagrebu: *Dubrava* 'restauracija', *Trnjanka* 'ugostiteljsko poduzeće', *Zagrepcanka* 'poduzeće za proizvodnju bezalkoholnih pića'. Time bi došle dobre zamjene mnogim stranim, nakaradnim nazivima pojedinih proizvoda, kojih je broj u stalnom porastu.

Kao što se ulice podvrgavaju urbanističkom planu, koji vodi računa o njihovoj pravilnosti, rasporedu, značenju i funkcionalnosti, i nazivi koje budu no-

sile te ulice ne smiju se pustiti stihiji. Oni nisu samo zbog toga tu, kako nas informira spomenuta bilješka u Vjesniku, da olakšaju problem poštarima, šoferima i gostima našega grada. Njihova je dužnost, pored toga što označuju mjesto, da nam sačuvaju spomen na nekadašnji kolorit kraja, da svjedoče o našoj brizi prema jeziku, prema povijesti, i našoj prošlosti uopće, koja se zrcali u njima. Nazivi će svoj zadatak uspješno izvršiti ako im damo adekvatno jezično ruho, koje će ih u svakodnevnoj upotrebi štiti od opasnih sadržajnih devijacija.

Moramo dakle uvijek imati na umu da nazivi koje usvojimo neće samo označavati ulicu ili trg, oni će — više od toga — karakterizirati nas koji smo tu ulicu ili taj trg baš sada i upravo tako nazvali.

PITANJA I ODGOVORI

GENQVEŽANIN, ĐENOVEŽANIN ILI GENOVEZ?

Dvoje pretplatnika našega lista iz Dubrovnika uputili su nam dopise i zamolili da im odgovorimo na pitanje kako treba pisati toponim Genova i kakav je od njega etnik: Genovez, Đenovez, Genovežanin, Đenovežanin, Genovljanin ili Đenovljanin.

Pisac jednoga dopisa ispravno primjećuje da kod nas vlada veliko šarenilo u etnicima. Drži da u novom Rječniku hrvatskosrpskog jezika, koji pripremaju Matica hrvatska i Matica srpska, treba da budu uneseni svi etnici za mušakre i za žene, ne samo naši nego i strani. Nadalje smatra da je nedostatak Pravopisa iz 1960. godine što nema etnika koji bi tamo spadali. Mi se slažemo s dopisnikom da bi to bilo potrebno učiniti u Pravopisu i u Rječniku. Na žalost etnika je u Pravopisu malo domaćih, a još manje stranih. U Rječniku ih također neće biti, barem ne u onoj mjeri u kojoj očekuje naš prijatelj iz Dubrovnika. Ne samo on nego i ostali naši građani imaju pravo upitati: »Koji je tome razlog?« Odgovor je jednostavan. Toponima, etnika i ktetika samo domaćih ima toliko da bi na stotine strana povećale opseg Pravopisa i Rječnika. To je prvi razlog. Drugi je taj što se etnici tvore nastavcima -janin (Doljanin), -ac (Bjelova-

rac) i -ak (Tuzlak), a nisu isključene ni druge tvorbe i nepravilnosti koje odudaraju od uobičajene pravilne tvorbe etnika. Etnici se redovno izgovaraju i pišu kako ih izgovaraju njihovi stanovnici, a to je teško uvijek znati i za domaće etnike, a pogotovu za strane koji djelomično imaju etnik kao u stranom jeziku. Prema tome to se ne može očekivati ni od pisaca Pravopisa ni od pisaca Rječnika. Treba istaći da etnike obično ne bilježe ni ostali naši rječnici hrvatskosrpskog jezika (jednojezični) ili dvojezični hrvatskosrpskog i kojeg stranog jezika počevši od prvog Vrančićeva u 16. stoljeću do najnovijega Matice hrvatske i Matice srpske. Najviše ih ima u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije, ali i tamo dosta škrtu. U pravopisima zagrebačkim i beogradskim počevši od Brozova (1892) do najnovijega iz 1960. godine etnici su još rjeđi.

Dopisnik se naročito zadržao na toponimu *Genova* i etniku *Genovežanin*. On ispravno konstatira da je u našoj književnosti i štampi naišao na ove oblike: *Genova* (genovski), *Đenova* (đenovski), *Genovez* (genoveški), *Đenovez* (đenoveški), *Genovežanin*, *Đenovežanin*, *Dženovljanin*, *Đenovljanin*. Da zbrka bude veća, dodaje dopisnik, zagrebački Vjesnik od 23. 7. 1964. na str. 3. u članku »Genova traži po-